

raqamli iqtisodiyot sharoitida raqamli platformalarning hududlar iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri nuqtai nazaridan izchil talillar zarur hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1. "Digital Transformation" Programme. <https://www.digitaltransform.gr/en/the-digital-transformation-programme/programme-details/>
2. Martin J. (1978) *The Wired Society*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
3. Niosi, J. (2000) *Regional systems of innovation market pull and government push*.
4. Parker, G., Van Alstyne, M., & Choudary, S. P. (2016). *Platform revolution: How networked markets are transforming the economy and how to make them work for you*. W. W. Norton & Company.
5. Skills and infrastructure for private sector digitalisation <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/90d6b914-en/index.html?itemId=/content/component/90d6b914-en#chapter-d1e19-2a813b2b5d>
6. Urry J. (2000) *Sociology beyond Societies: Mobilities for the Twenty-first Century*. Routledge
7. Worldwide Digital Transformation Spending Guide https://www.idc.com/getdoc.jsp?containerId=IDC_P32575
8. Маслов А. (2023) Подходы к антимонопольному регулированию предпринимательской деятельности владельцев цифровых платформ (на примере расследований в отношении компании Amazon). *Российское конкурентное право и экономика*. 2023;(4):32-43. <https://doi.org/10.47361/2542-0259-2023-4-36-32-43>
9. Об итогах антимонопольного расследования в отношении яндекс такси казахстане. <https://www.gov.kz/memleket/entities/zk/press/news/details/671812?lang=ru>

HUNARMANDCHILIKNING HUDUD IQTISODIYOTIDA TUTGAN O'RNI

Ergasheva Aziza Farmonovna,

Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti,

azizaergasheva1986@gmail.com

Hunarmandchilik har xil oddiy mehnat qurollari yordamida xom ashyodan turli mahsulotlar ishlab chiqarishni, shunday mahsulotlar tayyorlanadigan kasblarning umumiy nomidir. Hunarmandchilik - bu kichik biznesning bir qismi bo'lib, ular kichik hajmda yoki alohida buyurtmalar bo'yicha qo'l mehnati ulushi yuqori bo'lgan va o'zlarining maxsus bilimlari, ko'nikmalari va qobiliyatlaridan ijodiy foydalangan holda mehnat mahsuloti ishlab chiqarish yoki xizmatlar ko'rsatish bilan tavsiflanadi[1].

O'zbekistonda hunarmandchilik va xalq amaliy san'ati tarixi uzoq o'tmishga borib taqaladi. Bu san'at turlari qadimiy sulola davomchilari va eng yaxshi hunarmand maktabi ustalari tomonidan avloddan-avlodga o'tib kelyapti. Hunarmandchilik – yuridik shaxs bo'lmagan jismoniy shaxslarning hunarmandchilik buyurtmalari yoki tovarlari (ishlari, xizmatlari)ni ishlab chiqarish bo'yicha faoliyati hisoblanadi[2].

Jahon hunarmandchilik bozori hajmi 2023-yilda 830,4 milliard AQSh dollarini tashkil etgan bo'lib, 2024-2032 yillarda bozor 9,2% o'sish sur'atini ko'rsatib, 2032-yilga kelib 1,864,1 milliard AQSh dollariga yetishi prognoz qilinmoqda. Noyob qo'lda ishlangan mahsulotlarga iste'molchilar talabining ortib borayotgani, elektron tijorat platformalari sonining ko'payishi, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanayotgan tashabbus va qonunlarning kuchayishi, madaniy tadbirlar va festivallarning ko'payishi bozorni rivojlantirayotgan asosiy omillaridan sanaladi.

Tadqiqotlar natijasida dunyo hunarmandchilik mahsulotlari bozori quyidagi tendensiyalarda faoliyat olib bormoqda:

hunarmandchilik sektori rivojlanayotgan dunyoda qishloq xo'jaligidan keyin ikkinchi eng katta bandlik sohasidir. Hunarmandlar butun dunyo bo'ylab bozorlarda topiladi va odatda o'z uylaridan tashqarida yoki hech qanday texnikasiz yoki kichik ish joylarida ishlaydi[3];

Hindistonda hunarmandning o'rtacha daromadi kuniga atigi 3,40 dan 4,50 dollargacha, malakasiz ishchilar uchun esa kuniga 3,60 dollarni tashkil qiladi[4]. Qishloq joylarda joylashgan hunarmandlar uchun o'rtacha daromad kuniga 0,89 sentni tashkil qiladi[5]. Hunarmandlarning atigi 34 foizi doimiy maosh oladi;

sayyohlar hunarmandchilik buyumlariga madaniy qimmatligi tufayli oddiy iste'mol tovarlariga qaraganda 17% ko'proq pul sarflashga tayyor[6];

hunarmand korxonalarining taxminan 98 foizi tegishli mamlakat federal hukumati tomonidan tartibga solinmaydi, ya'ni ular adolatsiz ish haqi va boshqa adolatsiz biznes amaliyotlaridan qonuniy himoyaga ega emaslar. Natijada, hunarmandlar uchinchi tomon vositachilari va pudratchilar oldida moliyaviy jihatdan zaifdir;

Ethik Collective tomonidan 2784 hunarmandni qo'llab-quvvatlaydi, ular jami 609 291 hunarmandchilik mahsulotlari ishlab chiqaradi, bu esa ushbu hunarmandlarga 11 152 qaramog'idagilarning moliyaviy xavfsizligini ta'minlashga yordam beradi[7].

Umuman olganda, hunarmandlar kichik hajmdagi madaniy mahsulotlar ishlab chiqaruvchilardir. Hunarmandchilikning o'ziga xos xususiyatlari mahsulotlarni loyihalash va yaratishda an'anaviy usullardan foydalanish va mahalliy materiallardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Hunarmandlar butun dunyo bo'ylab bozorlarda topiladi va odatda o'z uylaridan tashqarida yoki hech qanday texnikasiz yoki kichik ish joylarida faoliyat ko'rsatadi[8]. Dunyo bo'ylab hunarmandlarning taxminan to'rttdan uch qismini ayollar tashkil qiladi va Janubiy Osiyodagi hunarmandlarning yarmidan ko'pi ayollardir[9]. Nepaldagi hunarmandlarning 80 foizi ayollar, Hindistondagi hunarmandlarning 56,13 foizi ayollardir[10]. O'z hunarmandchiligi bo'yicha keng ko'lamli amaliy mashg'ulotlarga ustuvor ahamiyat berish, qashshoqlik va boshqa bir qancha omillar tufayli hind hunarmandlarining 90% hech qanday rasmiy ta'lim olmagan va hindistonlik qishloq ayollarining 50,6 foizi savodsizdir[11]. Garchi ko'p

hunarmandlar o'zlarini qimmatli madaniy an'analarni davom ettiruvchi deb hisoblashsa-da, ular teng ravishda daromad olish va qaramog'idagilarni ta'minlashga investitsiya qilishadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ko'plab hunarmandlarning ko'p oilalari bor, janubiy osiyolik hunarmandlar uchun uy xo'jaliklarining o'rtacha soni besh kishini tashkil qiladi[12], shu jumladan, boshqa qarindoshlari va do'stlari bilan birga o'rtacha uchta bola. Natijada, daromadning beqarorligi ko'pincha katta uy xo'jaliklari uchun katta muammo hisoblanadi, chunki ular ko'proq odamlarni qo'llab-quvvatlashlari kerak.

Janubiy Osiyodagi hunarmandlar turli hunarmandchilik buyumlarini ishlab chiqaradilar. Hindistonda 3000 dan ortiq rasmiy ravishda aniqlangan turli xil hunarmandchilik buyumlari mavjud. Birgina 2018 yilda ishlab chiqarilgan hunarmandchilik mahsulotlarining 64 %i moda aksessuarlari edi. Hunarmandchilik sektori rivojlanayotgan dunyoda qishloq xo'jaligidan keyin ikkinchi eng katta bandlik sohasidir.

Hunarmandlar ishchilarning salmoqli qismini tashkil qilsa -da, ularning ta'siri ko'pincha bozorda aks etmaydi. Masalan, Hindiston hunarmandchiligi eksporti 2019–2020 yillardagi Hindiston umumiy eksportining atigi 1,2 foizini tashkil etib, 3,5 milliard dollarni tashkil etdi[13]. Hunarmand mehnatining norasmiy tabiati tufayli ko'plab savdolar qayd etilmagan bo'lib, hunarmandlar savdosining haqiqiy miqdoriy ta'sirini to'g'ri baholashni qiyinlashtiradi[14]. Hind hunarmandlarining 90% norasmiy ravishda yoki soliq va mehnat qonunlariga oid rasmiy huquqiy standartlardan tashqarida ishlaydi[15]. Asosan, butun dunyo bo'ylab hunarmandlarga qanday kompensatsiya to'lanishi yoki soliqqa tortilishiga oid qonunlar, shuningdek, ekspluatatsion kreditlar yoki sheriklarga qarshi qonuniy himoya yo'q[16].

Tadqiqot davomida hunarmandlar qayerda yashaydi, faoliyat ko'rsatadi degan savolga aksariyat hunarmandlar sanoati kam rivojlangan mamlakatlarda yashaydi va ishlaydi, hunarmandchilik sohasi rivojlanayotgan dunyoda bandlikning ikkinchi yirik sohasidir[17]. Butun dunyo bo'ylab hunarmandlarni sanab o'tish qiyin bo'lsa-da, ularning mehnati qonuniy norasmiy xususiyatga ega bo'lganligi sababli, butun dunyo bo'ylab hunarmandlar soni 125 milliondan 300 milliongacha o'zgarib turadi[18].

Hindiston, Nepal, Pokiston, Bangladesh, Butan va Shri-Lankani kabi hududda 50 millionga yaqin hunarmand yashab, mehnat qiladi[19]. Janubiy Osiyolik hunarmandlarning aksariyati qishloq joylarda yashasa-da, boshqalari yanada barqaror ish va keng bozor izlab Nyu-Dehli yoki Katmandu kabi yirik shaharlar kabi shahar markazlariga ko'chib ketishgan. Shuningdek, hunarmandlarning 78 foizi o'z mahsulotlarini yirikroq shahar yoki shahar o'rniga faqat o'z qishlog'idagi bozorlarda sotgan. Ko'pchilik hunarmandlar qishloqda joylashgani bois, ko'pchilik vositachilarni, hunarmandning mahsulotini sotib olib, shahar markazlariga olib chiqib, qimmatroq narxlarda sotishni qo'llaydi[20].

Hozirgi kunda grantlar, treninglar va ko'rgazmalar orqali mahalliy hunarmandchilikni rivojlantirishga qaratilgan hukumat tashabbuslari va siyosatlarini qo'llab-quvvatlash bozor o'sishiga turtki bo'lmoqda. Bundan tashqari, iste'molchilarga hunarmandchilik kabi hashamatli va zarur bo'lmagan narsalarga ko'proq pul sarflash imkonini beradigan o'sib borayotgan xarajatlar bozor o'sishiga yordam beradi. Sayyohlik faolligining ortib borayotgani hunarmandchilik buyumlariga suvenir sifatidagi talabni kuchaytirmoqda, hunarmandlarga o'z hunarmandchiligini namoyish etish va sotish uchun ajoyib imkoniyat yaratadigan madaniy tadbirlar va festivallarning ko'payishi bozor o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shuningdek, hunarmandlarga o'z mahsulotlarini namoyish qilishning arzon usulini taklif qiladigan, ularning qamrovini yanada kengaytiradigan ijtimoiy tarmoqlarning paydo bo'lishi o'sishning yana bir omili bo'lib xizmat qilmoqda, ta'lim muassasalarida badiiy hunarmandchilikni o'rgatish uchun mahsulotlardan keng foydalanish bozor o'sishini kuchaytirmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Nanni L., Ghidoni S., Brahmam S. *Handcrafted vs. non-handcrafted features for computer vision classification // Pattern recognition.* – 2017. – T. 71. – C. 158-172.
2. Xoliqova R.E. *O'zbekistonning eng yangi tarixi. O'quv qo'llanma.* – Toshkent: 2021.
3. "Artisan Development Projects," Cultural Survival, <https://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/artisan-development-projects>
4. Natalie Gupta, "A Story of (Foretold) Decline: Artisan Labor in India.", "India Minimum Wage Rates," Global People Strategist.
5. Subhamoy Banik, "A Study on Financial Analysis of Rural Artisans in India: Issues and Challenges."
6. Christoph Fuchs, Martin Schreier, and Stijn M.J. van Osselaer, "The Handmade Effect: What's Love Got to Do with It?"
7. Jenna Rakuita and Ethik Collective "Impact Evaluation Report.
8. Lydia Leon, "Artisan Development Projects," Cultural Survival, accessed September 16, 2021, <https://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/artisan-development-projects>
9. "The State of the Handworker Economy 2018," Nest, Bloomberg Philanthropies, May 2019, <https://assets.bbhub.io/dotorg/sites/2/2019/05/Nest-State-of-the-Handworker-Economy-Report.pdf>.
10. "South Asia — Global Village Gifts," Global Village Gifts, accessed October 2, 2021, <http://www.globalvillagegifts.org/southasia>
11. Subhamoy Banik, "A Study on Financial Analysis of Rural Artisans in India: Issues and Challenges," *International Journal of Creative Research Thoughts* 5, no. 4 (December 2017): 2320–2882, <https://ssrn.com/abstract=3137936>.
12. Rajiv Mehta et al., "Annual Report 2016–7," National Statistical Commission, accessed September 7, 2022, https://mospi.gov.in/documents/213904/0/nsc_AR_2016-17.pdf/b4eb2249-bd7d-fd86-67c7-ada219cb64db?t=1595170355439.
12. "Household Size and Composition Around the World 2017," United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, accessed September 7, 2022, https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/household_size_and_composition_around_the_world_2017_data_booklet.pdf.

13. “US Trade with India Overall Trends,” Office of Technology Evaluation, 2020, <https://www.bis.doc.gov/index.php/documents/technology-evaluation/ote-data-portal/country-analysis/2747-2020-statisticalanalysis-of-u-s-trade-with-india/file>.
14. British Council Creative Economy, “Business of Handmade - The Relationship Between the Informal Economy and the Cultural Economy in the Global South - Medium,” August 4, 2021, <https://medium.com/informal-economy-in-the-global-south/businessof-handmade-670f63efc740>.
15. Priya Krishnamoorthy, “How Investing in Women Artisans Can Catalyze India’s Economy.”
16. “Business of Handmade - The Relationship between the Informal Economy and the Cultural Economy in the Global South - Medium,” British Council Creative Economy.
17. Akeel Khalid, “The Untapped Economic Development Potential of the Artisan Sector,” accessed September 14, 2022, <https://medium.com/@akeel.khalid/the-untapped-economic-development-potential-of-the-artisan-sector-ccfbd6690a58>.
18. “UNESCO - Traditional Craftsmanship,” UNESCO, accessed April 27, 2022, <https://ich.unesco.org/en/traditional-craftsmanship00057>.
19. P. Krishnamoorthy, A. Kapur, and A. Subramanyam, “Business of Handmade: The Role of Craft-based Enterprises in ‘Formalizing’ India’s Artisan Economy.”
20. Monika Yadav, “Role of Artisans in Rural Development: A Study of Mahendergarh District,” International Journal of Research in Economics & Social Sciences 2, no. 11 (November 2012), euroasiapub.org/wp-content/uploads/2016/09/9-4-2.pdf.

UZUMCHILIKDA MAHSULOT YETISHTIRISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI (QORAQALPOG‘ISTON RESPUBLIKASI MISOLIDA)

Zarekeyev Ajiniyaz Abatovich

Qoraqalpoq davlat universiteti
“Iqtisodiyot” kafedrası tayanch doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada uzumchilik tarmog‘ini rivojlantirish, sohada yaratilayotgan qo‘shimcha chora-tadbirlar, uzumchilik sohasida bugungi kundagi islohotlar va iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishdagi ahamiyati bayon qilingan. Uzumchilik sohasini jadal rivojlantirish, eksportbob mahsulotlar yetishtirish hamda sohada olib borilishi lozim bo‘lgan maqsad va vazifalar o‘z aksini topgan.

Kalit so‘zlar: Uzumchilik, samaradorlik, hosildorlik, eksport, yetishtirish, salohiyat, navlar, ekin maydoni.

Uzumchilik qishloq xo‘jaligining muhim tarmoqlaridan bo‘lib, aholining oziq-ovqatga hamda sanoatning esa xom-ashyoga bo‘lgan talabini qondiradi. O‘zbekistonning tuproq va iqlim sharoiti bu ekin uchun nisbatan qulay bo‘lgani uchun u mamlakatimizning barcha tuproq va iqlim sharoitlarida o‘stiriladi.

O‘zbekiston uzum yetishtirish bo‘yicha dunyodagi eng yirik davlatlardan biri bo‘lib, statistik ma‘lumotlarga ko‘ra, 12-o‘rinni egalladi. Uzum yetishtirishning umumiy hajmi 1978 mln.t., hosildorligi 16 t/ga. Respublikada umumiy uzumzorlar maydoni 148,9 ming gektar bo‘lsa, keyingi to‘rt yilda 52 ming gektar maydonda yangi tokzorlar barpo etilib, sohaga 210 milliard so‘m subsidiya ajratildi. Natijada meva-sabzavot eksportida uzumning ulushi ikki